

küldött, melynek útján az országból származó és Kutsang elfoglalásánál foglyul esett kereskedők szabadonbocsátását kéri. Suk-tak alatt az alánok országát kell értenünk; a megelőző sorok szerint pedig, „azóta, hogy a hiung-nu-k, miután az ország királyát megölték, annak (az alánokénak) birtokába jutottak, Hut-ngai-ssi királyig három nemzedék kora múlt el.” Ha 455-ből levonjuk a három nemzedéket, körülbelül 355 évet kapunk. Minthogy a hunok 375-ben már az alánokkal együtt támadják meg a keleti gótokat, kétségtelen, hogy itt ők szerepelnek a hinug-nu név alatt. Az előzőekben láttuk azt is, hogy a Kr. e. I. század közepén mint tűnik el Csitki népe a khinai történetírók szeme elől. Kr. u. 91-ben pedig ugyanez történik az északi sennyő népével.

Előző cikkünkben említettük, hogy 261-ben mint nyomják nyugatra a topák az útjukba eső népeket. Ugyanebből az időből tudunk arról is, hogy az Ural vidékén a fekete hunok, a Kaspi tenger keletén pedig a fehér hunok tartózkodnak. Kr. u. 284-ből tudjuk, hogy Carus római császár elesik a hunok elleni háborúban. A Kr. u. III. század végéről Corenei Mózes örmény történetíró említi, hogy egyik megvert ellenségüket a hunok földjéig űzték. 300 körül Zozimus följegyzi, hogy a Rypheus hegy mellett lakó hunok a Meot taván túl vándorolnak. 344-körül II. Kosru örmény király sokat harcol a hunokkal, 355. táján az alánokat hódítják meg a hunok. 356-ból följegyzésünk van, hogy a hunok Mezopotámiában harcolnak a rómaiak ellen, mint szövetségesek. 370-ből Ámiánus Marcellus a Kaspi-tenger mellett írja le a hunok hazáját. Ugyanezen időről Marciánus Herakleata azt írja, hogy a Boriszthenesz

vidékét az alánok után a hunok lakják. 373-ról írják a magyar krónikák, amelyeknek szavahihetőségét eléggé beigazoltuk, hogy a hunok nagy nemzetgyűlést tartanak. Megnevezik e krónikák a törzsfőket és a főhivatalokat. A hun nép vezéreinek mondják Bélát, Kövét és Kadicsát, (Csele fia a Zemény nemzetségből.) Megemlítenek egy Kádár nevű országbiró-félét, a Torda nemzetségből. A hét vezér közül Bendeguzt (Mundsuk) mondják elsőnek. Azt is leírják, hogy két család volt a fejedelmi székre jogosult: a Zemény és Érd család. Az elsőből való vezérek a fent említettek kivül: Kun, Karatán, Uld és Rugacs. Ez utóbbi 426-ban hal meg. Vele a Zemény nemzetségnek magva szakad s a fejedelemség joga az Érd családra száll át. Ebből a családból ismert előttünk az Oktár, Rof, Etele és a Buda neve. 378-ról tudjuk, hogy Gráciánus maga mellé veszi Theodóziust társcsászáruul, hogy megvédje birodalmát a hunoktól. Azt is tudjuk, hogy ez többször megveri a hunokat. Ugyanekkor elbeszéli a görög krónikák, hogy Gergely püspök a keresztény hitre akarja téríteni a hunokat, de ezek egy vadlóra kötözve kiverték a pusztára.

Ezeket a nyomokat, amelyek a történeti folytonosságot igazolják, felsorolva, térjünk át a nyugati hunok történetére. Könyvünk szűk terjedelme nem engedi meg, hogy ezzel a résszel is olyan bőven foglalkozzunk, mint a keleti hun világbirodalommal. Nem tagadom, ez aránytalan megosztás némileg szándékos is volt, hiszen Atilláról minden igaz magyar ember elég sokat tud, de arról, hogy Atilla birodalma előtt a hun népnek 3000 éves története volt, nagyon kevés embernek van tudo-

mása. Az alábbiakban a magyar krónikásokat is meg-
érdemlett figyelemben részesítettem.

Krónikásaink a már említett nemzetgyűlésen számba
vették volna a nemzetet. 108 nemzetséget találtak s
minden nemzetség 10.000 fegyverest tudott kiállítani.
Azután azt mesélik, hogy az egész hun nemzet szeke-
reivel, sátraival, barmaival fölkerelkedett s mint pusztító
főrgő nyomult nyugatnak. Számos nép ellenállását
megtörve, az alánokhoz kerülnek, akiknek egy részét
elkergették, másik részét pedig szövetségessé tették.
Ekkor a csodaszarvas vezetése mellett átkelnek a Meot
távon s a Donnál a keleti gótokra találják. Megrohan-
ják őket s megverik. Hermanarich, a 110 éves gót
király szégyenében öngyilkos lesz.

A gótok a Balti-tenger vidékéről vándoroltak le a
Fekete-tengerhez. Mint hajós nép, vándorújtukat csóna-
kjaikon, a mai Oroszország vizein tették meg, az ala-
acsony vízváltáson átcipelve járműveiket. Ez magyarázza
meg azt, hogy nem követték a lovon járó népek vándor-
lási útját. Két nagy csoportjuk volt, a hunok által
meghódított keleti gótok s az előlük Bizanz védelme
alá menekült nyugati gótok. Ez utóbbiaknak 200.000
fegyveresük volt s Valens császár örömmel fogadta
birodalmába. Nem lett belőlük a birodalom védője,
mert a bizanci hivatalnokok oly rettenetesen kiszarolták
és kintézték, hogy fölláztak s eddigi ellenségeiktől,
a hunoktól kértek segítséget. Az egyesült seregek meg-
semmisítették a császár hadseregét s ő maga is oda-
égett egy rágyújtott kunyhóban, ahová elbujt. A győző
seregek Konstantinápoly kapujáig nyomulnak s csak a
következő, 369. évben tudja vereség után békére kény-

széíteni Grácián nevű római hadvezér. Itt találunk egy
érdekes följegyzést: a magukat megadott hunoknak
a császár Galliában ad szállást. 380-ban az új keleti
gót fejedelem, Winithár, újra föllázad, de Béla, a hunok
fővezére leigazza. A római területre való beütések a
béke dacára sem szűnnek meg, végül is a császár
kénytelen volt évi adóval váltani meg Béla vezértől
a békét.

Kr. u. 381-ben már a Tisza partjain találjuk a
hunokat. Innen indulnak Pannonia ellen. Ennek kor-
mányzója segítséget kér s Róma veronai Ditrichet (Det-
re) küldi el hatalmas sereggel. Ezek azt hitték, hogy a
hunok hajó hiányában nem tudnak átkelni a Dunán s
így a mai Kelenföld tájékán gond nélkül táboroztak.
Éjjel azonban a kelenföldi gázlón a hun sereg tömlők-
kel átkelt a Dunán s megfutamtotta az ellenséget.
Ezek Tárnokvölgyénél összeszedték magukat s a reggeli
órákban ismét elkezdett harcra került a sor. Naple-
mente felé elesett a hunok vezére, Keve. Ez, az álmat-
lanságtól elgyötört hun sereget, visszavonulásra bírta.
A krónikák szerint a hunok részéről 125, a rómaiak
részéről 220.000 ember maradt a harctéren. A rómaiak
otthagyják a csatateret s másnap a hun csapatok újra
átkelve a Dunán, összeszedik halottaikat és eltemetik.
Vezérük, Keve fölé hegy nagyságú dombot emelnek s
körülötte száz halom alá temetik el halottaikat. Ezután
a római sereg után erednek s Zeizelmauer mellett utól-
érve, anyira megtörik, hogy Róma többet nem mer
támadni. Ebből a harcból ered a halálatlan Detre mon-
dája, akinek a homlokába nyil fúródott, de nem halt
bele. Hun részről is drága volt a győzelem, 40.000

vitézük mellett Béla és Kadicsa vezértük életébe került, akiket visszahoztak és Keve mellé temettek el.

Igy krónikásaink. Hogy igazat mondtak, azt a történeti hiteles feljegyzések is igazolják. Ezekből megállapítható, hogy a hunok Pannoniáért két ízben verekedtek. Először 379- és 81 között s azután 429. körül. A következő években azt látjuk, hogy Grácián császár a Britanniában föllázadt Maxim helytartó ellen hun segélyhadakkal indul, háboruba. A hun sereg vezérét Kaun néven jegyezték fel a rómaiak. 388-ban Theodózius császár kért segélyt a hunoktól, amit ezek csak akkor adtak meg, mikor a császár Dónát nevű követeinek megöletéséért megadta a kívánt elégtételt. A barátság felbomlott, mert 391-ben a hunok Tráciába törnek, de Stilico hadvezér visszaszorítja őket. 394-ben megint Theodózius oldalán találjuk a hunokat, akik leverik az ellene támadt lázadást. 395-ről örökítik meg a római források, hogy a hunok a Dónon átkelve a kaukázusi kapun s Arménián keresztül az Eufráth vidékéig nyomultak s innen Kisázsian a Bosporuson és Tracian keresztül érkeztek vissza Pannoniába. 405-ben a visszatért hun seregek Uldin vezérlete alatt újra levernek egy, a császár elleni gót lázadást. Ugy látszik, hogy ezekben a harcokban a hunok a gótokkal és az alánokkal mindig együtt harcoltak. A fenti évben azonban valamiért összekaphattak, mert egymás ellen szállnak sikra. 406-ban már a hunok a gétákkal és alánokkal szövetkezve törnek be Itáliába. Itt az alánok elszakadnak tőlük, s Galliába mennek, majd 4 év múlva Spanyolországba vonulnak s ott telepednek meg.

A hunok között is szakadás történhetett. 408-ban

egy részök Honorius császár mellett, a másik pedig az Itáliába betört Alarik táborában harcolt. A belviszályt Bendeguz nyomja el, aki a többi vezérek elhullása után, 411-ben, egyedüli ura maradt a hunoknak. Róma békét ajánl, amit elfogad s ezalatt országában rendet teremt. 422-ig hagyták békében a római birodalmat. A következő évben Aetius oldalán találunk egy 60.000-es hun sereget, mint János trónkövetelő támaszait. 426-ban úgy látszik, Konstantinápolyt akarják elfoglalni. A várost csak az menti meg, hogy vezérüket, Rugást, a villám agyonsújtotta. Erre zsákmányukkal hazavonultak.

Bendeguz 427. körül hal meg. Ugy látszik, hogy a trón várományosai még fiatalok voltak, mert az ország kormányát Oktár és Roff főemberekre bizzák. Oktár 430-ban a rajnamelléki burgundok ellen indul. Meghal s a burgundok a vezér nélkül maradt hunokat megverték. 10.000 embert vágtak le. 432-ben Aetius, Róma katonai fővezére a hunokhoz menekül. Annyira megnyeri Roff kegyét, hogy ez egy tekintélyes sereget adva rendelkezésére, visszabocsájtja Itáliába. A császár visszafogadja kegyeibe, s hatására a hunokkal békeszerződést köt. A keleti udvar is igyekezik békét teremteni, de az alkudozásokat Roff halála megakasztotta. A hun birodalom így Budára és Etelere maradt. A békeköveteket a Morva mezőn már Etele fogadja s ő diktálja a föltételeket. Követeli minden fegyvert viselt hun fogolynak vagy szökevénynek a kiadását, s az elszökött római foglyok mindenikéért 8 arany fizetését. Kiköti, hogy a császár a hunok ellen senkit sem segíthet s az eddigi 350 font arany adót 700 fontra emeli.

Ekkorról jegyzik föl a krónikák, hogy Honoria, a

17 éves császárlány, magát titkon Etelenek feleségül ajánlja s jeggyűrűt küld neki. Ezt a körülményt Etele később ügyesen kihasználja.

A hunok Európa északkeletén akkora birodalmat alapítottak, amely úgy nagyságra, mint népességre fölért Rómával. Azt írják a kútfők, hogy a hunok könnyen tudtak milliós sereget harcba vetni, kaszás szekereiknek a száma legalább 10.000 s faltörő gepeik is nagy számban voltak. Ekkor már a fehér hunok is csatlakoztak hozzájuk, úgyhogy a hun fajta népek közül csak az akacirok (kazar) voltak azok, akik Balambért nem követve, külön állottak a hunoktól. Teodózius császár igyekezett is a maga részére megnyerni. A terv kiderült. Atilla leveri az akacirokat s kormányzójukká elsősülött fiát, Ellákot küldi. Ezzel a hun birodalom a Balti-tenger partjáig érkezett. Hogy Etelenek keleten is nagyobb tervei voltak, abból látszik, hogy itt hosszabb időt tölt.

Ezt megelőzőleg, 435-ben, hadat viselt a burgundok ellen, akik öt évvel ezelőtt legyilkolták Oktár csapatait. Majdnem az egész nemzetet kipusztította. 437-ben Aetiusnak ad segílyt s megmenti Rómát a gótok pusztításaitól. A konstantinápolyi udvarban is baj van. A szerződés ellenére megtagadják a szökevények kiadását. Erre Atilla 438-ban átkel a dunán s pusztítani kezdi az országot. A keleti udvar megrémül s újra békét könyörög. 439-ben egy hun sereget küld Róma segítségére, melyet a gótok a római vezér vigyázatlansága miatt megvernek. Etele csak nagy ajándékokkal tudták megbékíteni. A császár, hogy hizelegjen, „Róma főhadvezére“ címet adta neki. 441-ben Etele Budával együtt

ujra végigdúlja a Balkánt. A keleti császár ezuttal talpra állott s olyan sereget szervezett ellene, amely minden tekintetben vetekedett a hunokéval. Etele azonban három egymásutáni harcban döntőleg megveri a császári csapatokat. Ujra békét diktál. A birodalom kénytelen 15 napi járóföldjét átengedni, a szökevényeket és hadifoglyokat egytől-egyik visszaadni, a hadjárat költségeinek megtérítésére 6000 font, végre évi adóul 2100 font aranyat fizetni. Jövendőre pedig egyetlen hun szökevényt sem szabad befogadniok.

444-ben történik Buda és Etele meghasonlása. Ekkor jut kezébe az Isten kardja s a következő évben bekövetkezik Buda halála. Magyar krónikák szerint Etele párviadalban öli meg, a külföldiek szerint megöleti. Minden arra mutat, hogy Buda halála után Atilla azt tervezte, hogy a római világbirodalom romjain megalapítja a hun világbirodalmat.

Nemcsak Európában, hanem nálunk is még mindig úgy tanítják az ifjúságot, hogy a nagy Rómának páratlan kultúráját a vad, műveletlen hunok csordája taposta össze. Nem nemzeti, de az emberiség igaz története szempontjából meg kell szüntetni ezt a dolgot. Következéseket vonni csak összehasonlítások alapján lehet. Róma, aki mindenkit árulással vádolt, maga követte el a világtörténelem legalávalóbb árulását, Kartaghó ellen. Ami pedig a hunok vad és rettentő jelleméről van följegyezve a római íróknál, nem vehető komolyan attól a néptől, amely a viláгурalmát csak úgy tudta fönn tartani, hogy az emberek sokszázezreit feszegette keresztre. Józan ésszel nem lehet elfogadni igazságosnak egy olyan ellenség itéletét, amely a bestialitás és az erkölcsi

súlyedés legmélyebb pontjáig hanyatlott, olyan népet, amelynél néhány száz kiváltságos és néhány ezer „civis romanus“ mellett az emberek milliói éltek minden emberi jog nélkül, remény nélkül arra, hogy csak valaha is embernek tűrhető sorshoz juthassanak. Hogy ítélnétek egy ilyen nép egy olyanon, amelynek minden tagja 3 évezreden keresztül független és szabad volt.

Atila 449. elején két követet küld Konstantinápolyba. Egyik: Edek, hun volt, a másik panoniai. A szerződés megtartására hívták föl a császárt. Itt Edeket arra csábították, hogy titokban öltesse meg Atillát. Edek beleegyezést szinlelt s a császári udvar válaszkövetségé már ezzel a gyilkos tervvel érkezik Atilla udvarába. A követség tagja volt Priscus, a híres görög történetíró is. Ez az ember egy hatalmas munkában írta le útját. Leírásának sajnós, csak töredékei maradtak reánk, de így is olyan megbecsülhetetlen anyag van bennök, amelyek nélkül nem volnánk képesek tisztán meglátni Atillát s a hun nemzetet.

A másfél évezredes feljegyzésből pár részletet iktatok ide. A keleti császárság leghivatottabb tudós történésze írta ezeket. A fényhez szokott s római szokásokban és elbizakodottságban nevelkedett író feljegyzései olyanok, ami miatt nem kell szégyenkezniük. Az idézetből elhagyom azt a részt, melyben a Konsztantinápolyból való eljövettelől a hunokhoz való megérkezésig történeteket mondja el s ott veszem fel a fonalat, mikor már Atilla közelébe kerülnek. (Az idézetek Szabó Károly fordítása után készültek.)

* * *
„Megérkeztünk a legnagyobb faluba, ahol Atillának

valamennyi közül leghiresebb szállása volt, fából és gyalult deszkából összeillesztve és fakerítéssel körülvéve, amely disznek volt ott. A királyé után Onegesiosé vált ki, amely szintén fakerítéssel volt ellátva, de nem tornyokkal is díszítve, mint az Atilláé. Fürdő volt, amelyet az Atilla után a skythák közt leghatalmasabb Onegesios építtetett.“

„Midőn e faluba bevonult Atilla, lányok mentek elébe sorban, finom és jó hosszúra nyúló fehér fátylak alatt, úgy hogy minden egyes fátyol alatt, melyet két felől nők tartottak föl kezükkel, hét vagy még több leány haladt (ilyen fátyol-sor pedig sok volt) skytha dalok éneklése közben. Kijött Onegesios felesége egy csapat szolgálóval, akik részint ételeket, részint pedig bort hoztak, ami a skytháknál igen nagy megtiszteltetés számba megy; ez üdvözölte Atillát s kínálta, vegyen abból, amit jó szívvvel elébe hozott. Az ezüst tálat fölemelve tartották, s miután a neki nyújtott pohár tartalmát is megízlelte, a királyi lakba vonult, mely a többieknél magasabb volt és emelt helyen feküdt.“

„Amint így járkálgattam, egyszerre valaki hellénül üdvözöl. Szép öltözékével és köröskörül megnyírt fejével jómódú skythához hasonlított. Elmondta, hogy görög származású és kereskedés végett ment Viminaciumba, a moesiaiaknak Ister melletti városába. Fogoly volt, csatákban kitüntette magát, szabadságot nyert jutalmul, miután barbár gazdájának a skytháknál fönnálló szokás szerint átadta mindazt, amit a háború folyamán szerzett.“

„Barbár feleséget vett, már gyermekei is vannak, Onegesiosszal közös asztalt tart s jelenlegi életét jobb-

na k tartja az előbbinél. A skytha föld lakói ugyanis háború után nyugodalomban élnek, amennyiben mindenki élvezzi vagyonát és éppen nem, vagy kis mértékben van terhére másnak, vagy más neki. A rómaiak között lakók háborúban könnyen tönkre mennek, mert másoktól várják megmentésüket, mivel zsarnokaik nem engedik meg, hogy mindenkinek fegyvert viseljen; azokra nézve pedig, akik viselhetnek, a hadvezérek rosszasága a veszedelmes, mivel ezek egyáltalán nem tudják megállani helyüket a háborúban.

„Békében pedig még keservebb az életük folyása, a túlszigorú adóztatás és a gonoszoktól szenvedett károk miatt, mert a törvény nem áll mindenki fölött, hanem ha a bűnös a gazdagok közül való, megtörténik, hogy nem lakói gazságáért, ha pedig szegény és nem tudja ügyét védelmezni, ki kell állania a törvény által kiszabott büntetést, ha ugyan még ítélet hozatala előtt el nem hal, mert a per lefolyásához sok idő kell és sok költség. Ami az egészben a legkeservebb: csak pénzért nyerhetni igazságot, mert senki a megsértettnek igazságot nem szolgáltat, hacsak pénzt nem ad a bírónak és a bíró környezetének. Szépek e törvények s jó a római alkotmány, de ezt bemocskolják a hatalom birtokosai, mert nem olyan lelkületűek, mint az elődjeik voltak hajdanában. . .“

„Másnap Atilla udvarába mentem s ajándékokat vittem a nejének; ezt Krekának hívták s tőle három fia született. Egy csapat szolga vette körül, vele szemközt a földön szolgáló leányok ültek, akik lepleket himeztek színes fonalakkal, melyeket barbár ruhák díszül szántak.“

„Atillán kívül azok közül, akik valaha a skytha vagy akármilyen más földön uralkodtak, senki sem ért el oly rövid idő alatt akkora eredményt, mint ő, a ki a tenger szigetein is uralkodik s egész Skythaországon kívül még a rómaiak is adófizetői.“

„Atillának nem kerülne fáradságába, hogy a médek, parthusokat és persákat leigázza s adófizetővé tegye; hisz oly óriási a hadserege, hogy ezzel szemben egy nép sem állhat helyt.“

„Atilla már azelőtt is bosszúsággal mondta, hogy a császárnál szolgasorban vannak a tábornagyok, míg az ő tábornagyjai a római császárokkal egyenrangúak.“

„Atilla meghív ebédre mindkettőnk, az ebéd pedig a napnak 9-ik órája körül lesz. Midőn pedig a kijelölt időt megvártuk és megjelentünk ebédre úgy mi, mint a nyugatrómai birodalom követői: megálltunk a küszöbön, szemközt Atillával. A pohárnokok ottani szokás szerint kelyheket nyújtottak át, hogy köszöntsük Atillára, mielőtt leülünk.“

„Miután ez megtörtént és megízleltük a kelyhet, a székekhez mentünk, melyeken ülnünk kellett ebéd közben. A szoba falai mellett voltak az összes székek két oldalról. Középpütt a kereveten Atilla ült, mögötte pedig egy másik kerevet volt, mely mögött lépcsők vittek ágyához, ez díszes fátylakkal és tarka függönyökkel volt letakarva, amilyeneket a hellének és rómaiak szoktak menyegzőre készíteni. Az első hely az étkezésnél Atilla jobb, a második pedig baloldalán volt, itt voltunk mi, de előttünk ült egy skyta főember, Berikhos. Onegesios a király kerevétől jobbra ült, vele áteltenben pedig Atilla két fia foglalt helyet, a legidősebbik ugyanis atyja

kerevetén ült, de bizonyos távolságra tőle, a szélén, atyja iránt való tiszteletből lesütve szemét. Midőn mindnyájan rendben voltunk, jött a pohárnok és borral telt serleget nyújtott Atillának.

„Ez átvette és a sor szerint felköszöntötte, aki a köszöntéstől megtisztelve fölállott s nem ülhetett le addig, míg megízlelvén, vagy kiürítvén, a serleget vissza nem adta. Ugyanily módon köszöntötték az ülő Atillát a többi jelenlevők, elfogadván és a köszöntés után megízlelvén a serlegeket. Mindenkinek egy-egy pohárnok állt a szolgálatára és ezeknek sorjában kellett előállniuk, miután az Atilláé félreállott. És miután a másodikat és sorban a többieket is megtisztelte Atilla és így reánk került a sor, bennünket is köszöntött.”

„Mikor már mindnyájunkat megtisztelt köszöntésével, félrevonultak a pohárnokok. Most mások asztalokat raktak előbb Atilla elé, azután eléjük, 3-4, vagy esetleg több emberre is számítva egyet-egyet. Mindenki vehetett az ő asztalára rakott eledelekből, de a székek rendjét nem volt szabad fölforgatni. Először Atilla szolgálja jött be hússal telt tállal; utána azok, kik minket szolgáltak ki, kenyeret és étkeket tettek asztalainkra. A többi barbárnak és nekünk ezüst tálakra raktak finom ételeket, Atillának azonban csak húst hoztak fatálon, semmi egyebet.”

„Mértékletes volt minden egyéb tekintetben is; a vendégeknek ugyanis arany meg ezüst serlegeket adtak, míg az ő ivóedénye fából volt. Egyszerű volt a ruhája is, csupán csak tisztaságban volt különb a többiekénél; sem az oldalán levő kard, sem barbáris sarújának

szíjjai, sem lovának zablája nem volt olyan, mint a többi skytháé: arannyal, drágakövel vagy bármi más drágasággal ékes. Miután az első tálakon levő ételeket elköltöttük, valamennyien felállottunk s aki csak fölállt, le nem ült addig, míg az első rendben neki nyújtott, borral telt serleget Atilla egészségére ki nem ürítette.

„Miután ebből is ivott mindenki, hasonlóképpen fölállottunk, ittunk és visszaültünk helyeinkre. Este fátylakat gyujtottak s két barbár jött be Atillával szemközt. Ezek maguk költötte dalokat énekeltek Atilla győzelmeiről és hadi dicsőségéről.”

„A vendégek rájuk néztek: némelyek gyönyörködtek a költeményekben, mások lelkét fölvilányozta az elmúlt háborúk emléke, mások pedig, kiknek testét koruk már elgyengítette s így hevük már csillapulni volt kénytelen, könnyekre fakadtak. A dalok után skytha udvari bolond lépett be, aki furcsa és nevetséges balgaságaival mindnyájunkat megnevettetett. Utána Zekon jött be, külsejével, ruhájával, hangjával és zagyva beszédével — amennyiben latin, hun és gót szavakat kevert össze — mindnyájunkat fölvidított és szűnni nem akaró kacajra fakasztott. Csak Atillát nem: ő megindulatlan és tekintete változatlan maradt. Nem is láttuk, hogy nevetve mondott vagy tett volna valamit, mindössze legifjabb fiának, Ernasnak simogatta meg arcát, amint bejött s melléje állott s nyájasan nézett reá. Midőn csodálkoztam, hogy többi fiával nem törődik, a mellettem ülő barbár, aki tudott latinul s előre fölhívott, hogy semmit sem áruljak el abból, amit mond, fölvilágosított, hogy a jövendőmondók azt jósolták Atillának, hogy családja le fog hanyatlani s ezen fia

fogja azt ismét felemelni. Mivel pedig tudtuk, hogy a többiek lakomával töltik az egész éjszakát, eltávoztunk, hogy nagyon bele ne merüljünk az ivásba.“

„Eközben Rekan is, Atilla felesége, ügyvivője Adamis által, lakomára hívott meg bennünket. Elmentünk hozzá, hol néhány főrangú skytha vendéggel együtt szives vendéglátásban részesültünk. Kedves szavakkal fogadott és nagy ebéddel várt bennünket; a jelenvoltak közül mindenki skytha módra üdvözölt bennünket: serleget nyújtott át s miután kiittuk, megölelt, megcsókolt s csak aztán vette át tőlünk. A lakoma után sátrunkba mentünk és álomra hajtottuk fejünket.

„Másnap ismét lakomára hívott Atilla s mint a múlt alkalommal, éppen úgy mentünk el hozzá és mulattunk nála, azzal a különbséggel, hogy most a kereveten mellette nem fia, hanem Oebersios atyai nagybátyja ült.“

„A lakomát éjjel elhagytuk s ezen éjszaka utáni negyedik napon elbocsátottak bennünket, a megillető ajándékokkal együtt. Atilla velünk együtt elküldte a császárhoz követül Berikhost is, aki a lakoma alkalmával előttünk ült, főember volt és számos skytha falun uralkodott.“

„Amint utunk közben egy falunál pihenőt tartotunk, láttunk egy skythát, akit kémkedés miatt fogtak el, mikor rómainak barbár területre ment át: ezt Atilla karóba húzásra ítélte. Ameddig skytha földön haladtunk, Berikhos velünk együtt utazott és jóindulatú s barátságos volt irányunkban. Mihelyt azonban az Istroson átkeltünk, szolgálaink között támadt civakodás alkalmával

ellenségünké lett és sem az utazásban, sem az evésnél nem tűrte társaságunkat.“

„Útközben találkoztunk Vigilasszal, aki épp a skytha földre tért vissza; tudattuk vele Atilla válaszát s folytattuk utunkat.“

„Amint Vigilas odaérkezett, ahol Atilla időzött, egyszerre csak körülállják az erre kirendelt barbárok s elveszik tőle azt a pénzt, amelyet Edekonnak vitt.“

„Midőn Atilla elé vitték s ez azt kérdezte, miért hozott ennyi pénzt, Vigilas azt felelte, hogy a saját és társai használatára, hogy élelmiszerek, lovak vagy a hosszú út alatt kidőlt igás barmok hiánya ne akadályozza őket követi munkájuknak gyors teljesítésében; továbbá foglyokat is akar rajta vásárolni, mert sokan kérték a rómaiak közül, hogy váltsa ki rokonait.“

Erre Atilla megszólalt: „Gonosz állat, — Vigilast értette — okoskodásaid nem oltalmaznak meg és nem találsz olyan ürügyet, hogy elkerülhesd a fenytést! Több pénz van nálad, mint amennyibe éllemed, meg a ló- és baromvásárlás kerül, no meg a fogolyvétel, amit megtiltottam, mikor Maximinossal jártál itt!“ Ekkor elrendelte, hogy karddal vágják le Vigilas fiát, — ez ekkor kísérte el először atyját a barbárok földjére — ha gyorsan meg nem mondja az atyja, kinek és miért hozta a pénzt. Amint ez látta, hogy fia mindjárt meghalhat, könnyezni s jajgatni kezdett, az igazságot emlegette s azt kiáltozta, hogy őt ölje meg, ne az ártatlan ifjút.“

„Azután azonnal előadta a közte, Edekon Crysaphios és a császár között létesült összeesküvést s erre kegyelmet kért, hogy inkább őt ölje meg, csak fiát

bocsássák szabadon. Atila látta, hogy Vigilas semmit sem hazudik le, bilincsekbe verette s azzal fenyegette, hogy nem bocsátja el addig, míg fiával másik ötven font aranyat nem hozat váltságdíjuk fejében. Vigilas tehát fogoly maradt s fia elment a római birodalomba.

Amint láttuk, a cselszövény kiderült s Atila a követség ártatlan tagjait visszabocsátja Konstantinápolyba, saját követei kíséretében. A hun követnek megparancsolta, hogy nyakába függesztve azt a zacskót, amelyben az Atila gyilkosának 100 font arany vérdíja volt, lépett a császár elé és megkérdezte, hogy ismerik-e azt a zacskót. Aztán így folytatta: „Etele Mandsuk fia és Theodózius, mindketten nemes apák fiai. Etele meg is őrizte nemességét. Theodózius azonban elveszíté, mert adót fizetvén Etelének, elismerte, hogy szolgálja. És ime, a rossz elvetemült szolga az ő urának tört vet, tehát nem becsületesen cselekszik. Etele nem szűnik meg gazságát fennen hirdetni s nem fog neki hamarabb megbocsájtani, míg gonosz tanácsadóját Crysáphiost ki nem végezteti.”

Theodózius nem küldötte el a kivánt fejet. Ezért a hun csapatok betörték a császár birodalmába s megverték az ellenük küldött hadsereget. Theodózius annyira megijedt, hogy viziuton, a tengeren és Dunán, egyik legelőkelőbb emberét küldötte követségbe Atillához. A béke nagy kártértés s az éviadó felemelése mellett létrejött. Hogy mi történt, nem tudjuk pontosan. De 450 elején két hírnök jelent meg ugyanegy napon és ugyanegy órában, úgy a keleti, mint a nyugati császárnál és a következő üzenetet hozta: „Uram, és urad Atila, parancsolja, készíts számára palotát, mert jó.”

A 451. esztendő egyike a római történelem legvégzetesebb idejének. A krónikák jóslatokról, csodákról, üstökösökről, földindulásról, nap és holdfogyatkozásokról beszélnek. Ráadásul keleten meghal Theodózius császár. Az adóért ment hun követeknek Martian, az új császár azt válaszolja, hogy aranya csak a barátainak van, ellenségeinek azonban kardja. Ez felhívás volt a táncra. Atila nyugaton is talált törésre vivő ürügyet. Arra hivatkozva, hogy a közben zárdába csukott Honoria jegyese, követelte ennek szabadonbocsájtását s hozománykép a római birodalom felének az átadását.

Etele nyugatnak fordult először. Félmilliónál nagyobb hadat gyűjt s januárban a kétfelé osztott hadsereg megindul a Duna két partján. Azt a hírt terjesztették, hogy Atila mint a római birodalom védője, megy Galliába, hogy megszabadítsa Rómát a gótok zaklatásától. A Rajnát két helyen ezer ölnyi szélességben áthidalatva, lépik Gallia területére. Strassburg, Spayer, Worms, Mainz, Trier, Metz, egymásután esnek hatalmába s makacs ostrom után Reims is elesik. Innen Orleáns alá megy, amely püspökét a tartomány urához, Aetiushoz küldötte segítségért. Megízente, hogy csak junius közepéig tarthatja magát. Aetius visszautent, hogy junius 23-ra megérkezik. Összeszedte minden erejét. Theodórik, a visigótok királya is hozzácsatlakozott egész seregével. Közben Orleánst beveszik a hunok. A város felprédálása alatt, pontosan a jelzett napon, érkezik meg Aethius s az utcai harcokban kiszorítja a városból a hunokat. Ezek a Catalaunumi síkságra vonulnak. Aethius, aki nagyon jól ősmerte a hunok harcmóráit, gyorsan követte őket s a hun utócsapatot

szétszórta. Ezen a síkon egy régi római táborhely állott. Itt ütött táborát Atilla, fölállítva a szokásos szekérvárat. Még az nap megérkezett Aethius is és táborba szállt, szemben Atilla hadaival. Atillának azt jósolták, hogy nem fog győzni, de az ellenség vezére elesik.

A világtörténelem egyik legnagyobb csatája fejlődött most ki. A mindenkori Róma legnagyobb hadvezére, Aethius, került szembe a hunok legyőzhetetlen királyával. Méltó ellenfelek, s hadaik is méltók egymáshoz. Ott találjuk valamelyik oldalon az akkori világ minden valamire való nemzetét. Róma életét védte, Atilla világhódító terveivel szemben.

Etele haditerve az volt, hogy legjobb lovasságát csatarendje közepébe állítva, kettészakítja a római sereget, s azután a szárnyak segítségével harapófogóba szorítva, összeroppantja. Aethius megsejtvé Atilla terveit, két szárnyára helyezte főerejét, azzal a szándékkal, hogy így Atillát bekerítse, s elvágja visszavonulási útját. A délutáni órákban kezdődött meg a harc. Atilla lőtte az első nyilat, s a hagyományok szerint azt mondta, hogy: „El van temetve az, aki midőn Atilla harcol, vesztég marad.”

A kifejlődött csatában a hun lovasság nyílzápora óriási kárt okozott a római emberekben és lovakban. Percek alatt közelharc fejlődött ki közöttük, melyben a római hadsereg közepe megingott. A hunok most két oldalra fordulva támadtak Aethius seregeire. Mind a két fél harcba veti egész erejét. Etele balszárnyán a keleti gótok harcoltak, velök szemben, Aethius oldalán, a nyugatiak. Ezeknek öreg királya Theodórik, kelevésztől találva lebukik lováról. A holttest körül olyan elkesere-

dett tusa támad, hogy a hullákból egész hegy keletkezett. A nyugati gótok királyuk holttestéért olyan vitézül harcolnak, hogy visszanyomják Atilla gótjait, mire a hun lovasság oldalba támadja őket. Soraik bomladoznak. Ekkor Aethius két szárnya oldalba kapja a hunokat miáltal sikerül megakadályoznia a római sereg összeroppantását. Irtózatos harc fejlődik ki. A várt hirtelen győzelem nem következik be s a viharos sötét éjszaka lehetetlenné teszi a további küzdelmet, melyben máris összezavarodtak a csapatok s ellenség helyett igen sokszor barátot támadtak meg. Kénytelenek megszüntetni a csatát. Atilla szekértáborába, Aethius táborhelyére vonul s csak a gótok maradnak a harctéren, felgyújtott fáklyákkal keresve királyuk holttestét. A hunok nem bántják őket s ezek, megtalálva királyuk holttestét, elvonulnak a harctérről. Aethius egy lovascsapattal meg akarja lepni a hunokat, de tervét a hun ijjaszok kudarcba fullasztják.

Másnap Etele egyedül maradván a harctéren, összeszedeti a halottakat s eltemetteti. Aethius a gótok elvonulása nemcsak meggyöngyöztette, hanem hadvonalát fölbontva, terveit is kivihetlenné tette. Így elvonult a harctérről, de Orléans környékén táborba szállva, újra kezdte rendezni hadait. Ezalatt a hun táborban megtörténik a temetés, s nagy áldozatok és a kobzosok sirató éneke közben emelik az elhullottak fölé a megszokott dombokat.

Atilla egy hun csapatot Hiszpaniába küldött. Ennek jövetelére hiába várakozva néhány napig, seregével hazafelé indult. Aethiusnak hatalmas seregéből még a fele sem volt harcképes, igen sokan pedig elszéledtek

a visszavonulás után. Megmaradt hadaival nem merte a hunokat követni. Atilla, visszafelé való útjában, serege egy részét a dánok, norvégok, friesek, litvánok és pruténok ellen indítja, akiket legyőzve, visszatér Szikanbriába.

Egykorú és későbbi történeti munkákban ismételtén fölvetik azt a kérdést, hogy ki győzött a catalaunumi csatában. Sokan azt tartják, hogy Atilla maradt alul, mert székvarába vonult s nem támadta meg a római hadakat. Följegyezték azt is, hogy Atilla szekértáborában a lovak nyergéből nagy máglyát rakatott s kész volt beleugorni, ha a rómaiak megtámadnák. Ezt az adatot ugyanezek a kútfők cáfolják meg, amikor elbeszéli, hogy a hun ijjászok a lopva támadó római lovastábort már nyílzáporukkal képesek visszaütni. Emberileg gondolkozva az, aki egy csatátér halottait eltemeti, ott is kellett, hogy maradjon, hogy az eltemetést végrehajthassa. A magyar közmondás szerint az a legény a gáton, vagy modernül az a legény a csárdában, aki ott marad. Atilla pedig ottmaradt, temettetett, várta egyebüvé küldött csapatait, s így akármennyire szeretnék az ellenkezőjét, ezen a nagy gáton ő maradt a legény. Azt se feledjük, hogy visszafelé való útjában volt ereje a még addig uralma alatt nem álló összes germán törzseket hatalma alá hajtani. Catalaunum után a hun birodalom elérte az Atlanti óceánt.

Annak azonban, hogy teljes erejében maradt, a legékesebben szóló bizonyítéka az, hogy már a következő esztendőben kipihent, teljes számú seregével tör be Itáliába. Az egykorú feljegyzések azt mondják, hogy Atilla ezen serege még nagyobb volt, mint amit Galliába

vitt. Ugyanitt említik, hogy Aetius serege nem volt elég az Atilla elleni hadjáratra. Különben Aetius ellen megindult az udvari intrika. Azzal vádolták, hogy a Catalaunumi mezőkről megszöktette Atillát. Mikor pedig fia részére az egyik császárlányt kérte feleségül, rögtön készen volt a vád, hogy a császári hatalomra törekszik.

Atilla Itáliába vezető útját az Adriai tenger felé vette. Útközben elpusztította a dalmát parton lévő összes erődöket, azután a tengerparton nyomult nyugatnak. Így ért Aquilea-ig, mely egyike volt a legerősebb váraknak. A hun sereg közeledtének hírére a lakosok feleségeiket, gyermekeiket s a nem fegyverbiró népet a tengerben fekvő apró szigetekre küldötték. Ebből a menekülőhelyből fejlődött ki aztán a későbbi híres Velence. Az ostrom nehezen ment. A krónikák azt mondják, hogy három hónapi sikertelen ostrom után, mikor beállott a nyári nagy hőség és a hadsereg élelemben és takarmányban szükségét kezdett szenvedni, a hun táborban lehangoltság és panasz lett urrá, Atilla türelméből kifogyva, már azon gondolkozott, hogy Aquileánál egy őrséget hagyva hátra, nyomul tovább Itáliába. Ekkor történt, hogy Atilla meglátott egy gólya párt, amely kicsinyeivel elröpült a város tornyáról. Ekkor így szólott: „Nézétek a madarakat. Ezek érzik a jövőndőt. Aquileában laktak s most, mikor ez veszendőben van, megszöknek a tornyokról. Az állatok előérzete nem csal.” Szavai új lelkesedést öntöttek a hunok táborába s az ostromgépeket újra munkába állítják. A védők látva a veszedelmet, kirohanást kíséreltek meg, de nem sikerült keresztül törni a hunok ostromló gyűrűjén.

Érdekes dolgot jegyeznek fei itt a krónikák. Eszerint Atilla minden negyedik lovasból elszedett egy nyeret s ezeket a város falai alá rakatva, meggyújtatta. A lángok aztán a város falait annyira meggyengítették volna, hogy itt a hunok könnyen benyomultak, aztán az egész várost úgy elpusztították, hogy még nyoma sem maradt. Ez a nyereg história a történészek előtt nem talált hitelre. Egy erős várfal akár mennyi nyeregből is raknak alá tüzet, nem pusztul el. Hogy azonban a nyergekkel tényleg történt itt valami, azt a keleti hun birodalom történetéből következtethetjük. Számos esetet tudunk, arra, hogy Khina erődített városainak úgy jutnak birtokába a hunok, hogy lovaik nyergét egymásra rakva, a várfal magasságáig, az így emelt nyeregtornyokon keresztül nyomulnak a falakra s közelharcban semmisítik meg a védők seregét.

Aquilea elpusztulása után Atilla tovább nyomul s Liguriáig minden várost elpusztít. Milánó elfoglalásáról egy kis anekdóta maradt fenn. Egy faliképet látott itt Atilla. Magas trónon ült a két büszke római császár, lábainál pedig hun-szittyá emberek térdepeltek kegyelemért esdekelve. Atilla elhívatta a festőt s a császár arcát levakartatva, helyébe saját arcképét festette, a békét könyörgő szittyák arca helyett pedig a két római császárt.

Rövid pihenés után Atilla összevonta seregét, hogy Róma ellen induljon. A császár és városa, amely azt hitte, hogy Atilla csapatai csak Észak-Itáliát akarják végigdúlni, halálos rémületbe esett, amikor a hun sereg délre-fordulásáról értesült. Nem lévén kellő erejű hadseregük a védelemre, alkudozni készültek. Követséget

küldöttek hát Atillához, amelynek vezetését az ősz római pápa, Leó vállalta. Róma bízott a nagy pápa bölcsességében és ékesszólásában. Mikor a követség Atilla elé érkezett, Leó a pápai diszes öltözetet vette magára. Atilla kiváló figyelemmel és előzékenységgel fogadta Leó pápát. A magát világ urának tartó császár s a keresztény világ feje, könyörgött Atilla lábai előtt Róma életéért.

Julius 6-án Atilla megadja a békét évi adófizetés mellett és seregeivel hazafelé indul. Atilla még megizente a császárnak, hogy Honoriat hozományával együtt várja, különben a jövő tavasszal személyesen megy utána.

A római ravaszság tört akart vetni Atillának. A keleti császár Marcián, Atilla háta mögött nagy sereggel betör Moésiába. Úgy látszik az volt a terve, hogy Atilla serege háta mögött Pannoniába nyomulva, földülje Atilla székhelyét. Atilla azonban más úton jött visszafelé, úgyhogy a betörni készülő császár seregeivel már országa határain találkozott. Mikor azonban a keleti császár megtudta, hogy Atilla Rómával békét kötött s előcsapatai már megérkeztek Pannoniába, hirtelen visszavonult. Etele azonban követséget küldött hozzá, megizelve, hogy ha az évi adót haladéktalanul meg nem küldi, konstantinápolyi palotájában fogja behajtani.

A hun hadsereg a telet a Tisza-Duna közén töltötte el. Atilla következő évi hadjáratára fegyferbe hívta minden népét. Látszik készülődéséből, hogy végső csapást akart mérni a római birodalom mindkét felére.

Nagy terveit nem valósíthatta meg. Téli szállására érve, új asszonyt visz a házhoz. A krónikák szerint

csodaszép nő volt az új feleség, akinek sem nevére, sem származására nem értenek egyet a történetirók. A hazai krónikások baktriai, a nyugatiak pedig brittán királylánynak mondják, a germán hagyományok a burgund király lányának Hildegundnak állítják. A magyar hagyományok Ildokója valószínűvé teszi az utóbbit, bár Kézay és Túróczy Mikolt-nak nevezik. Fényes szertartásokkal ment végbe a nagy esküvő. Az Atillának meghódolt királyok a jövő évi hadjáratra felgyűlt hadaikkal jelentek meg.

A lakodalom utáni napon Atilla nem ébred fel. A krónikák szerint ágyán elterülve, bár seb nélkül, mégis vértengerben találták, s ágya mellett ült ifjú felesége, lesütött fővel, hosszú fátyollal, könnyben úszó szemekkel. A gyász hír villámgyorsan terjedt el.

Etele meghalt! De hogyan? Erre nem kapunk a történelemből megfelelő választ. A magyar hagyomány azt állítja, hogy természetes halállal mult ki, orrvérzés, vagy vérhányás következtében. A nyugati források szerint Aetius ösztönzésére, az új feleség végezte ki férjét. Egy apród segítségével, alvás közben törrel szúrták le. A germán mondák egyhangúan azt állítják, hogy Etelét új felesége gyilkolta meg. A hun királyt eltemették. Halála után, úgy mondják a nyugati kútfők, hogy birodalma összeomlott. A hagyományok szerint Atilla fiai között trónviszály támadt s a meghódolt népek is az Atilla fiúk táboraiban oszoltak meg.

A kitört harcot Tárnokvölgy környékére helyezik a mondák. A magyar írók és költők egész sorát ihlette

meg ez a tragikus esemény s még a külföldi íróknál is számos feldolgozását találjuk.

Ha az eseményeket bonckés alá vesszük, kiderül, hogy a csatában a meghódolt népek összeesküvésszerűen nem bántják egymást, hanem engedik a hunokat, hogy azok gyöngítsék, gyilkolják egymást. Mikor aztán látták, hogy a hunok annyira megfogyatkoztak, hogy már letörhetik őket, mindnyájan rájuk dobták magukat. A harcban Atilla legnagyobb fia elesik, másik fia pedig délre vonul az Alsó-Duna vidékére. Itt a görög-római császár nagyon szívesen fogadja, de egy vendégség alkalmával a vezetőket megmérgezik, a többi orozva legyilkolják.

A hagyományok érdekes epizódja Atilla legkisebb fiának, Csabának az elvonulása, aki háromezred magával Erdély keleti bércei közé vette be magát s népét itt letelepítette. Ezeknek utódai volnának a székelyek.

Igen sokan lehetetlenségnek mondják azt, hogy a székelység ezen a helyen elszigetelten fennfarthatta volna magát. Az elszigeteltség kérdését kell itt tisztázni. Erdély keletén a székelyföld a szomszédos Moldovától a Kárpátok által csak gyengébben van elkülönítve. Számos könnyen járható szoros vezet át itt a Kárpátokon s az újabb történeti idők tanúsítják, hogy magyarság a hegy mindkét oldalán elterjeszkedett, végig Moldován.

Atilla halála után is ide vonul vissza a hunság egy része „Hunivárba“. A székelyföldről ma is könnyebben lehet kijutni Moldovába, mint a Nagyalföldre.

A kútfők szerint az Atilla fiai között kitört trónvillongás harcaiban, a hun nép teljesen megsemmisült

volna s Atilla nagy birodalma százfelé szakadva száz önálló királysággá alakult. Ha azonban a történelem lapjait komoly figyelemre méltatjuk, csak annyi ebből a valóság, hogy a hunok visszavonultak s nem sok idő múlva, újra erőhöz jutva, látjuk őket a történelem szinpadán.

Atilláról az egész világ nyelvén irt akkora irodalom van, amelynél nagyobb kevés történeti alakról íródott. Csak az önálló művek száma 400 körül jár s ezer a kisebbeknek száma.

A hunok további szerepéről a bolgárokról és avarokról szóló kötetkémbe emlékezünk meg. Száraz történeti adatokat mondtam el Atilla világbirodalmáról. A halála utáni hun elcsendesedés s Atilla birodalmának sorsa, úgylátszik, megismétlődése a hun történelemnek. Csitki világbirodalmat teremt, amely halála után erejét veszítve, összeomlik. Több, mint egy század múlva az északi sennyő vonul vissza Turkesztánba s az általa itt alapított hun birodalomból nő kolosszussá Atilla alatt a hunság.

Atilla birodalma igen nagy terjedelmű volt. Sem a régi, sem az új hódítók közül nem akadt egyetlen egy sem, aki az összes germán és turán törzseknek ura lett volna. Hatalma alá tartozott Skandinávia is. Nyugaton az Atlanti óceánig vitte fegyverei hatalmát s Thüringia leigázott tartománya volt. Kelet felé nehezen tudjuk birodalma határait megállapítani. Azt azonban tudjuk, hogy követői megfordultak a khinai udvarnál, szövetségkötés céljából. Ez pedig legalább is a közeli szomszédságot tételezi föl. Atilla lángesze tartotta fenn ezt az óriási birodalmat, ő volt az összekötő kapocs, amely

mikor kidült, a hatalmas alkotás darabjaira szakadt. Egy negyedszázadon át szabott törvényt a világnak s ha méltó utódja akad, nem omlik össze a hun birodalom. Egy bizonyos, Európa népei különösen a germánok, Atilla iskolájában tanult meg hadakozni s ennek köszönheti későbbi harcos sikereit.

Nem hőskötemény ez a kötetünk, hanem egyszerű krónikás elbeszélés, amely mindenütt a szigorú történeti tényeket sorolja fel. Nincs talán egyetlen mondata, amely az eposzi nagyítás, vagy a képzelődés ragyogó színeivel igyekeznék a lelkekhez férközni. De éppen a valósághoz való szigorú ragaszkodásom mutatja azt, hogy a hunság élete folyása így egészében is a világtörténelem legnagyobb szerű epikai kincsesháza. Sokan merítették ebből a kincsesbányából s alkottak részleteiből örökbecsű világremekeket. Az eljövendő nemzedékek bizonyára újra és újra fognak táplálékot találni újabb nagy alkotásokhoz s hiszem, hogy ez az én igénytelen munkám lesz az a gyöngye kis mécsugár, amely az elmúlt ezredek sötétségében utat jelöl a lelkesedő, hívő és alkotó magyar léleknek.

TARTALOMJEGYZÉK.

Előszó és bevezetés	7
I. A hunfajta népek legrégebb története	13
II. Khina hun hódoltságban	25
III. Khina szabadságharcai	32
IV. A keleti hun világbirodalom	44
V. A hun világbirodalom bomlása	70
VI. A hun birodalom bukása	94
VII. Csitki turkesztáni hun birodalma	100
VIII. A hódolt Hunország további sorsa	107
IX. Az ősi hunság műveltsége	119
X. A nyugati hun világbirodalom	133

Este libro se terminó de imprimir en el mes de diciembre de 1974, en el taller gráfico Feher Offset, España 639. Castellar, Provincia de Buenos Aires.
República Argentina